

Závěrečnou fází Husova života tvoří pobyt v Kostnici od podzimu 1414 do upálení 6. července 1415. Jsou to měsíce, které mají mimořádnou důležitost pro vytvoření revoluční nálady v lidu. Hus svým osobním příkladem ukázal, že ve skutečném boji není kompromisů a že za poznanou pravdu je třeba k jejímu vítězství položit i život. Z hlediska literárního je pro toto období příznačné, že Hus, nemaje možnost působit na své posluchače ani přímo kázáním, ani nepřímo spisy, našel si prostředek nejúčinnějšího zapůsobení ve formě *listu*. Myšlenková náplň, shodná ovšem s jeho dřívějšími kázáními i českými spisy, je zde umocněna osobním zážitkem, a proto si také tyto kostnické listy podržely bezprostřední působivost po celé generace a jsou živou částí naší literatury.

Jan Hus navázal ve svém díle na kazatelskou tradici milíčovskou, přihlásil se k odkazu slavných českých učenců na pražské universitě a stal se nositelem a pokračovatelem Štítného snah o lidovýchovné působení. Jeho kazatelská i literární činnost, spjatá taktó s nejlepšími tradicemi minulosti, dostala však při svém aktuálním zaměření revoluční dosah, neboť našla spojení s masami, jimž ukazovala cestu k lepší budoucnosti. Jako literární činitel, zaměřený na aktuální potřeby života, vytvořil Hus nový typ prózy obracející se k širokým vrstvám. Taková próza se pak rozvíjela v době revolučního hnutí. Tím, že dovedl spojit přesnost a jasnost vyjádření s účinností řečnického projevu, předjal Hus úsilí celého dalšího literárního vývoje, který budoval na kulturním dědictví husitské doby.

PROMLUVA PŘI DETERMINACI VÁCLAVA ZE SUŠICE

Husova činnost na universitě tvoří podklad pro jednu podstatnou část jeho díla. Datuje se od r. 1393, kdy Hus dosáhl bakalářské hodnosti na fakultě artistické („svobodných umění“ – nižší, tj. přípravné pro vyšší studium lékařské, právnické nebo teologické), a tak mohl konat („číst“) některé základní přednášky; r. 1396 se stal mistrem artistické fakulty a r. 1398 byl jmenován examínátorem při bakalářských zkouškách a tím plnoprávným členem profesorského sboru fakulty. Jeho dráha na artistické fakultě vyvrcholila r. 1401, kdy byl na zimní semestr zvolen jejím děkanem.

Z Husovy činnosti na universitě se dochovalo (vedle názvů jeho universitních čtení) několik textů proslovených přednášek (výklady na jednotlivé knihy Aristotelovy, cvičení z rétoriky – fingovaný list Václava IV. papeži Bonifácovi IX.), řada kázání při universitních mších a několik proslovů při promociích bakalářů (tzv. determinacích) a mistrů (tzv. incepcích). Ty jsou dokladem nejen skvělého řečnického talentu Husova, ale i jeho vtípnosti, pohotovosti a krásného lidského vztahu k žákům. Dne 22. ledna 1400 byl Hus promotorem svého krajana Václava ze Sušice a pro jeho promoci vypracoval zvláštní latinský projev.

„Skromný ctností se třpytí.“ Tato slova píše mistr Alexandr v druhé části své knihy.

Ctihodní mistři a páni!

5 Jak je vaší moudrosti a ctihodnosti velmi dobře známo, je-li někdo ozdoben půvabnou sličností těla, nadán krásnou čestností ducha a proniknut hojností slušných mravů, platí o něm, že „skromný ctností se třpytí“. Takový je dnešní kandidát bakalářství, jak v další řeči jasně dovedím. Po zásluze tedy „skromný ctností se třpytí“. Všichni si ho proto bedlivě pro-

hlédněte, jak dobře je uspořádáno jeho tělo, a bezpečným odhadem posuďte,
10 jakým půvabem sličnosti je oděn. Hleďte, jak přiměřené tělo jen prostřední
velikosti mu přidělila příroda, aby snad příliš malý vzrůst nebudil dojem,
že sedí, když stojí, podle známého verše Ovidiova O lásce:

Jsi-li maličká, seď, bys stojíc se nezdála sedět.

Také aby spolu s pidimužičky nedokázal na peci se ohánět cepem, poskytla
15 mu příroda, jak říká Alexandr, dlouhou

élis a ólis,

to jest rozlehlé uspořádání mohutné tělesné schrány. Pohleďte také na jeho
kulaťoučkou hlavu, která se stejně podobá nejvznešenějšímu tělesu, jako
prozrazuje, že bude naplněna poklady nejvznešenějších ctností a věd. Neboť
20 jako je koule mezi všemi tělesy těleso nejjobsažnější, tak jeho kulatá hlava
obsáhne nejvíce poznatků ze všech věd. Jeho sevřené čelo podle svědectví
Filosofova ukazuje na člověka nadaného. Jasně oči naznačují jasného ducha.
Hladké vlasy ukazují hladkou mysl, prostou křivé šalebnosti. Bílá tvář je
znamením člověka odvážného, arci takového, který se pro myši neodvažuje
25 spát sám v světnici. Ale bledost tváře ho omlouvá z toho, že se ostýchá
přiblížit nejenom k myšce, ale i k dívce jménem Blaženka. Krátký krk
prozrazuje jeho umírněnost – on totiž není jako ten žravý filosof, který se
nestyděl pro zvýšení požitku z jídla toužit po krku jeřába, jak o tom píše
Aristoteles v třetí knize Etik. Úzká, nikoli široká ústa naznačují muže
30 rozumného, aby totiž mnoho vnímal ušima a jenom málo pronášel ústy.
A aby nebyl žravý jako Milon, o kterém mluví Filosof a který na přesní-
dátku dokázal sníst vola, založil si náš kandidát zatím jenom skromné
bříško. Také oči má malé a hluboké, aby ostřeji viděl na Písmo, protože ti,
kdo mají oči hluboké, vidí podle tvrzení učitelů optiky pronikavěji. A proto
35 můj mistr Řehoř častěji řekl, že ten či onen *hledí jako z krbu*, to jest jako
z hlubokého hrnce, aby viditelnou věc lépe pochopil. Hle, jak krásné má
uspořádání těla, což naznačuje i dobré uspořádání ducha! A tak můžeme
o něm dobře říci s druhou knihou O duši: O lidech sličného těla tvrdíme, že
jsou dobře způsobili i svou myslí, a podle běžného rčení:

40 Je-li tvář pokroucena, jsou pokrouceny i mravy.

Tudíž s použitím logického pravidla platí opak: Je-li tvář uspořádána,
jsou uspořádány i mravy. Hle, jak pěkně se třpytí uspořádaným tělem!

Ale někdo namítne: Příliš ho vychvaluješ pro úpravnost vlasů a jiných
věcí, a takové nemívají paní a dívky rády, protože říkají podle Ovidiových
45 listů:

Mládenci, vzdalte se nás, jste-li načesáni jak žena.

V odpověď tvrdím, že to řekla jedna, ale ne každá. A poněvadž podle první knihy Aristotelových Etik „jedna vlašťovka nedělá jaro“ ani léto, tedy ani jediná dívka nezpůsobuje, aby se náš kandidát nelíbil, když ho zase jiná vřele vychvaluje. Ta pro tu chvíli nemá jména, ale – jmenuje se Blaženka. Ale i kdybychom připustili, že jednotlivci neschvalují jeho krásu, není to na závadu našemu dovozování, protože je psáno, že ze sušiny uhnětl svými rukama člověka bůh. A tenhle je ze Sušice, o něm to tedy je psáno. Jej totiž uhnětl bůh, aby na něm nemohlo být ukazováno nic ohyzdného, nýbrž aby „se třpytil“ nejen uspořádáním těla, nýbrž i myslí, a nikoli pouze těla ani pouze myslí, nýbrž „ctností“ těla i myslí zároveň, jakožto „skromný“. A proto jsem si vzal za téma své promluvy: „Skromný ctností se třpytí.“ Toť jsou slova, která moje maličkost předložila vašim ctihodnostem.

V těch slovech je ve vši stručnosti naznačeno troje:

- 60 za první: uhlazené uspořádání těla, protože „se třpytí“;
- za druhé: osvěčující činnost myslí, protože „ctností“;
- za třetí: živé uklidnění celku, protože „skromný“.

Řekl jsem za první, že je v slovech našeho tématu naznačeno uhlazené uspořádání těla, protože „se třpytí“; a právem, když všechno, co se třpytí, čím více se třpytí, tím je jasnější, protože čím více se něco zatemňuje, tím je zatmělejší. Avšak u našeho kandidáta, jak bylo ukázáno, „třpytí se“ tvář, v níž se mísí krev a mléko, „třpytí se“ prostředně velká postava, když není ani příliš dlouhý, aby vyčníval nad prostřednost jako Atlas, ani příliš malý, aby mu chybělo do prostřednosti, jako vskutku chybí některým zde přítomným, kteří se mohou s pidimužiky ohánět cepem na peci, ani lysohlavý, jako jsou jiní, takže ho nemohou napadat sovy v domnění, že jde o lesknoucí se lunu, nýbrž je, jak se ukazuje, prostřední, takže se na něho může vztahovat pravidlo Aristotelovo, které říká, že „ctnost sídlí uprostřed“, i běžné úsloví, že

75 „zaujali prostředek šťastní“,

což arci nelze říci o našich beánech, kteří našemu kandidátovi překrásné uspořádání těla závistivě haní. Na něm „se třpytí“ kulatá hlava, rovné vlasy, červené líce, okrouhlá a výmluvná ústa i prostředně veliký nos – nemá totiž ani skobu, že by se za ni mohl schovat, když se jde vyprášit, ani pršáček, kterým by připomínal opičáka, nýbrž ve všech jednotlivostech zachovává prostřednost. A proto „se třpytí“ uspořádáním těla. Vyhovuje tedy onomu prvku našeho tématu, kde se naznačuje uhlazené uspořádání těla.

85 Za druhé se ukazuje v našich slovech osvěčující činnost myslí, když se praví „ctností“, protože ctnost spočívá hlavně v činnosti. Proto „se třpytí

ctností“. Vždyť kdyby tělesná krása neměla krásného uspořádání myslí, musil by být člověk zván nejapným, protože pojmenování se vždycky děje podle něčeho význačnějšího; je však zřejmé, že význačnější částí je u člověka duše: tudíž je-li duše krásná, je i člověk krásný, a to nikoli jenom podle těla.

90 Platí tedy, že člověk je krásný i bez krásy tělesné, ale nedá se to obrátit. Proto praví Seneka v 66. listu: „Vždyť tělesná ohyzdnost nezohavuje duši, ale duševní krása je ozdobou těla.“ Namítneš však, že krásní často bývají plni nepravostí podle svědectví Ovidia, který praví v první knize Kalendáře:

Nadutost vlastní je kráskám a sličnost provází pýcha.

95 Odpovídám, že je to pravdivé jenom o tělesně krásných lidech, nikoli však o duševně krásných. Proto bylo v tématu řečeno „třpytí se ctností“, aby se z toho ukazovalo osvícení myslí. A to jsem pojal jako druhý bod výkladu tématu.

Rekl jsem za třetí, že je v slovech napřed položených dotčeno živé
100 uklidnění celku, protože „skromný“. A právem, protože ne pouze v tělesné kráse ani výhradně v jasnosti myslí, nýbrž spojeně v půvabu obou dosahuje duch nejplnějšího klidu. Proto tedy „skromný“. A poněvadž skromnost je ctnost mravná, protože se neuchyluje od středu podle výroku Horatiova v druhém listě jeho Satir

105 ... má všechno svou míru (to jest skromnost) a určité meze,
za nimiž nemůže obstát právo a před nimi též ne,

proto se obecně říká:

Zavčas přestat se musí, bys unikl posměchu husi

a česky *vše vhod dobro, nebo sobě říť lovka.*

110 Ale náš sličný kandidát, který tu stojí před námi, jako člověk „skromný“ naslouchal Senekovi, který praví ve spisku O čtyřech základních ctnostech: „Tvé vtipy,“ to jest všechno nevázně pronesené, „budtež bezzubé,“ a proto podržel a ještě podrží „žerty bez sprostoty, smích bez rehotu, hlas bez křiku, krok bez zmateného chvatu“, ledaže by snad později chtěl
115 tancovat s Blaženkou, več však nevěřím. Ale bude mít klid bez zahálky a slyšení bez žvanivosti, protože je „skromný“. A není divu, že je „skromný“, protože se jmenuje *Venceslaus*, což se vykládá jako *ven-atus ces-aream lau-dem*, to jest ulovivší císařovu pochvalu. Císařova pak pochvala se zakládá především na skromnosti, jak ukazuje Aristoteles ve spisku O výchování knížat. Odtud vyplývá živé uklidnění celku, to jest jednotlivé
120 osoby.

Tedy „skromný ctností se třeptí“. Protože „se třeptí“, tedy je hoden milování; a protože „ctností“, proto je hoden pochvaly; a protože „skromný“, proto je hoden odměny. Tedy „skromný ctností se třeptí“. Pro první
125 jej, prosím, mějte rádi; pro druhé jej chvalte; pro třetí jej odměňte, protože „skromný ctností se třeptí“.

Aby tedy „skromný ctností se třeptil“, já z moci, která je mi v tom směru svěřena, uděluji mu hodnost bakaláře svobodných umění, aby mohl
130 čísti, disputovati a vykonávati ostatní úkony s touto hodností spojené zde v Praze i kdekoli jinde na světě. Ve jménu otce i syna i ducha svatého, amen.

1 *Alexandr*: Alexander de Villa-Dei († asi 1250), francouzský gramatik, autor učebnice latiny ve středověku oblíbené (*Doctrinale*, cit. část II, kap. 8, v. 1320 vyd. Reichlingova) – 7 *dnešní kandidát bakalářství*: Liber decanorum (Kniha děkanů) uvádí (I, 347) k r. 1400: Item 22. die Ianuarii Wenceslaus de Sicca determinavit sub magistro Ioanne de Hussynecz (Dále 22. dne měsíce ledna byl prohlášen bakalářem Václav ze Sušice pod mistrem Janem z Husince) – 12 *Ovidiova*: Ovidius, římský básník z doby začátku našeho letopočtu; *Ars amatoria* (Umění milovat) III, 263 – 15 *Alexandr*: Alexander de Villa-Dei v cit. díle, část I, kap. 1, v. 107n. učil: *al, alis longam dat neutrum, cetera curtam; / curtam pone salis; el, ol dant elis et olis*, tj. v nepřímých pádech mají neutra (např. animal, -ālis) kvantitu dlouhou, ostatní (např. Hannibal, -alis) krátkou; substantivum sal má krátkou (salis); jména na -el, -ol (např. Daniel, sol) mají dlouhou (Daniēlis, sōlis). Hus, kryje se autoritou gramatikovou, humorně navozuje u svých posluchačů představu českého feminina, zakončeného na -el (srov. Klaretův Glosář, v. 1310). Mohl předpokládat, že znali didaktické verše z *Doctrinale* nazpaměť a že již studentům, odříkávajícím onen verš, netanul na mysli jako mluvnický příklad vždy jen Daniel nebo Michael – 18 *nejvznešenějšímu tělesu*: tj. kouli – 22 *Filosofova*: Aristotelova; neshoduje se však s Pseudo-Aristotelovým spisem *Physiognomia* 6, 811b, 28n. – 29 *Aristoteles*: *Ethica Eudemeia* (Etika Eudemova) III, 2, 1231a, 15n. – 31 *Filosof*: asi z některého komentáře k Aristotelově *Etice* Nikomachově II, 5, 1106b, 3 – 34 *učitelů optiky*: tzv. perspektivistů, jako byli ve 13. stol. Angličan Peckham nebo Slezan Witelo – 35 *můj mistr Řehoř*: Řehoř Lvův z Prahy, bakalářem již 1389, mistrem teprve současně s Husem 1396; *hledí jako z krbu*: v lat. originálu uvedena tato slova česky, pak i latinsky – 38 *s druhou knihou O duši*: Aristoteles, *De anima* II, 9, 421a, 25 – 44 *podle Ovidiových listů*: Ovidius, *Heroides* (Listy heroin) IV, 75 – 48 *Aristotelových Etik*: Aristoteles, *Etika* Nikomachova I, 6, 1098a, 18 – 52 *je psáno*: srov. Gen. 2,7 a Ž. 118,73; *ze sušiny*: v překladu voleno úmyslně toto slovo za lat. „siccam“ (suchou zemi, hlínu), aby byla napodobena Husova slovní hříčka mezi „sicca“ a vlastním jménem „Sicca“ (Sušice) – 68 *Atlas*: severoafrické pohoří, nazvané podle mytol. obra, který nese na ramenou nebeskou klenbu – 73 *Aristotelovo*: *Etika* Nikomachova II, 5, 1106b, 27 – 74 *běžné úsloví*: Hugo v. Trimberg, *Registrum multorum auctorum* (Rejstřík mnoha autorů), v. 387 vyd. Huemerova – 76 *o beánech*: o studentech 1. ročníku, začátečnicích; v lat. textu „beaní“ nenapodobitelnou slovní hříčkou postavení proti předchozímu „beatí“ (šťastní) – 91 *Seneka*: *Epistulae ad Lucilium* (Listy Luciliovi) 66,4 – 93 *Ovidia*: *Fasti* (Kalendář) I, 419 – 103 *Horatiova*: římský básník Horatius (1. stol. př. n. l.); srov. *Sermones* (Satiry) I, 1, 106-107 – 108 *Zavčas přestat se musí, bys unikl posměchu husí*: překlad oblíbeného leoninského hexametru Dum satis est, cessa, ne te derideat auca, s utajeným autorovým jménem – 109 *vše vhod dobro vše, co je při-*

měřené, je dobré; *sobě fit lovka* zadek si připadá obratný (přísluví v textu citována česky) – 111 *Senekovi*: Pseudo-Seneca, tj. Martinus Dumiensis, De formula honestae vitae (O pravidle ctnostného života) IV, 8, s. 472 vyd. Haasova – 117 *Venceslaus*: středověká „slabičná“ etymologie latinského znění jména Václav – 119 *Aristoteles*: Pseudo-Aristoteles, De regimine principum – 128 *svěřena*: lat. rukopis končí slovem *con(cessa)*, závěrečná formule tu vypsána není; v překladě doplněna stejně jako u promluvy Jana z Mýta (v. zde na s. 86 v pozn.)

BETLÉMSKÁ KÁZÁNÍ

Celá Husova kazatelská činnost je prostoupena kritikou soudobé společnosti. Má dvě větve; jednu tvoří kázání určená kněžstvu, druhou pak proslovy k lidu. Když se Hus obracel k duchovenstvu na kněžských shromážděních (synodách), byl ve svých kritikách podporován i arcibiskupem, protože kritiku pronášel s vyloučením širší veřejnosti. Daleko větší význam mají kázání, jimiž působil v Betlémské kapli na lidové masy. Když i v těchto kázáních kritizoval církev a její služebníky, narazil na odpor, protože šlo o kritiku veřejnou.

Husových postil i jednotlivých kázání je zachováno množství téměř nepřehledné. Je na podiv, že jde vesměs o texty latinské. Vysvětlení je však poměrně snadné. Jsou to patrně většinou záznamy slyšených projevů, zapsané Husovými posluchači, kterým byla právě latina běžná jako literární jazyk. Ostatně sám Hus, i když kázal česky, psal si přípravy latinsky, protože měl po ruce latinské příručky a předlohy, a latinský zápis byl poměrně rychlý (latinské písmo mělo vypracovaný celý systém zkratek). Kázat z latinské předlohy česky nebo naopak české kázání tlumočit bezprostředně do latiny nebylo problémem v době, kdy veškeré vyšší vzdělání bylo jen latinské a vzdělanci ovládali latinu stejně dobře jako mateřský jazyk, a navíc se jim latinsky snáze psalo.

Názvem Betlémská kázání se označuje sbírka kázání proslovených v letech 1410-1411 v Betlémské kapli (kde však byla přednesena i značná část ostatních dochovaných Husových kázání). Je zapsána latinsky, třebaže nepochybně šlo o kázání přednesená česky. Přinášíme z ní tři ukázky. První dokládá, jak si Hus v kázáních dovedl všimnout otázek všedního života a řešit je; v této ukázce je třeba všimnout si mj. Husovy záliby v etymologizování (slovo „svatba“ vykládá ze spojení „svá dva“ – svoji dva). Další ukázky dokumentují Husovu kritičnost a útočnost.

(KÁZÁNÍ NA DRUHOU NEDĚLI PO ZJEVENÍ PÁNĚ)

Jan 2: „Stala se svatba v Káni Galilejské atd.“

Čas tohoto evangelia připadá na svátek Zjevení páně. Kristus totiž byl pokřtěn od sv. Jana po třiceti letech a třinácti dnech. A potom povolal učedníky, aby ho následovali, a odebral se na svatbu. Čte se to dnes proto, aby lidé nezabředali do světských záležitostí a nezapomínali rychle na svého Spasitele. Řád svaté matky církve ustavičně připomíná a zvěštuje skutky Spasitelovy: především jak se zrodil, jak byl obřezán, navštíven od králů, zde pak jak z milosrdenství proměnil vodu ve víno, aby pomohl v nedostatku svým chudým přátelům.